

В. М. Горбик

кандидат наук із державного управління,
генеральний директор
Державного підприємства
«Спеціалізоване лісогосподарське підприємство «Київоблагроліс»

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ РЕГІОНІВ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ ЇХНІМ ПРИРОДНО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ

У статті запропоновано алгоритм групування регіонів за рівнем природно-економічного розвитку, який на основі синтезу методів просторового і динамічного кластерного аналізу дозволяє дослідити стійкість кластерних утворень, оцінити вірогідність посилення нерівномірності регіонального розвитку. Розглянуто передумови та значення створення кластерів для підвищення ефективності використання та відтворення лісових ресурсів. Досліджено механізм державного управління та громадських організацій у створенні лісового кластера. Визначено перспективи розвитку кластерних форм співробітництва як ефективного способу підвищення конкурентоспроможності лісопромислового комплексу окремого регіону.

Ключові слова: державне управління, природно-економічний потенціал, кластеризація, регіон, розвиток, лісове господарство.

Постановка проблеми. Світова практика показує функціонування найбільш розвинених природно-економічних регіонів, високу конкурентоспроможність і стабільне економічне зростання, що насамперед забезпечують чинники, які стимулюють поширення нових технологій. Оскільки сучасна конкурентність практично повністю забезпечується за рахунок переваг у технологіях виробництва, управління, організації просування продукції, можемо зазначити, що успішний розвиток конкурентоспроможності регіону можливий за використання теорій кластеризації та сучасних концепцій інноваційного розвитку. Соціальна стабільність і благополуччя населення держави багато в чому залежать від рівня розвитку економіки і самодостатності регіонів країни. За роки реформ соціально-економічна диференціація регіонів України істотно посилилася. Тому державне управління повинно бути направлене на розв'язання і згладжування конфліктів інтересів підприємств і регіонів України та полягати в диференційованому підході державного управління до регіонів із різними природно-економічними проблемами [2, с. 98].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан кластеризації регіонів в Україні демонструє, що кластери в нашій державі не лише існують, а деякі з них функціонують досить успішно, створюючи реальний позитивний

ефект для природно-економічного розвитку регіонів. Проте є і такі, що залишаються нерозвиненими через недостатній рівень участі органів влади та державного управління у сприянні процесам кластеризації регіонів.

Світовий досвід формування кластеризації регіонів відображено у працях зарубіжних авторів: Т. Андерссона, М. Енрайта, А. Маршалла, М. Портера та інших. Серед українських учених варто виділити розвідки М. Войнаренка, С. Соколенка, О. Тищенка, В. Федоренка та інших, пов'язані з розвитком кластерних структур. У роботах указаних науковців висвітлюються такі проблеми: організації та державного управління кластерами; конкурентоспроможності та формування конкурентних переваг; визначення ефективності діяльності кластерів та їх вплив на зростання внутрішнього регіонального продукту, внутрішнього валового продукту і природно-економічного розвитку країни загалом.

Метою статті є дослідження кластеризації регіонів у механізмі державного управління забезпеченням природно-економічного розвитку регіонів та підприємств лісового господарства на основі кластерного підходу.

Виклад основного матеріалу. Характерні для останніх років широкомасштабні трансформації в економіці, інтеграційні процеси, перехід до нової схеми державного устрою, що припускає зміну адміністративних і бюджетних відно-

син центру та регіону, призвели до формування низки негативних тенденцій у розвитку природно-економічного потенціалу регіонів, що свідчить про зниження ефективності традиційних адміністративних та інституційних механізмів державного управління природно-економічним розвитком регіонів. Зокрема, традиційне бюджетне вирівнювання тих регіонів, що відстають в адаптації до ринкових умов, не приводить до очікуваних результатів: регіони-лідери за рахунок скорочення ресурсного потенціалу уповільнюють темпи економічного розвитку, а регіони, які мають статус «депресивних», не мають стимулів до зниження рівня дотаційності. Причинами ситуації, що склалася, є відсутність типології регіонів, що дозволяє визначити стосовно них параметри державної політики, відсутність ефективних механізмів узгодження і синхронізації стратегій регіонального розвитку на різних рівнях ієрархії [7, с. 49].

Використання кластерів у державному управлінні природно-економічним розвитком регіонів і підприємств відіграє важливу роль, оскільки вони є механізмами підвищення регіональної та національної конкурентоспроможності; здатні забезпечити поєднання у виробництві конкуренції з кооперацією; посилюють процеси спеціалізації та розподілу праці між компаніями, а також інноваційні процеси; сприяють залученню внутрішніх і зовнішніх інвестицій; дозволяють більш ефективно використовувати природні ресурси; є стимуляторами технічного прогресу, а отже, знижують вартість одиниці продукції (послуги); створюють умови для підвищення соціальної відповідальності підприємств, забезпечують соціальну справедливість. Створення кластерних об'єднань, що максимально повно враховують, з одного боку, цілі та потенціал учасників, а з іншого – особливості територіальної локалізації взаємодії суб'єктів економічної діяльності однієї або суміжних галузей або сфер регіональної економіки, може стати чинником, який дасть поштовх інноваційному розвитку, що важливо в умовах економіки, яка розвивається [6, с. 112].

Органи державної та місцевої влади у процесі кластеризації мають забезпечити необхідні умови і ресурси, такі як нормативне забезпечення, виробнича інфраструктура і висококваліфіковані кадри. Держава також повинна встановлювати правила конкуренції, наприклад, захищаючи інтелектуальну власність і посилюючи антимонопольне законодавство таким чи-

ном, щоб продуктивність, інновації та соціальна відповідальність визначали природно-економічний та соціально-економічний розвиток регіонів і підприємств. Політика органів державної та місцевої влади щодо створення кластерів має суттєво відрізнитися від традиційної промислової політики, яка визначає пріоритетні галузі і можливості надання їм підтримки. Метою кластерної політики має бути підвищення рівня природно-економічного та соціально-економічного розвитку регіону і підприємств на основі створення умов для посилення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, що формують кластер [8, с. 112].

Кластерна політика має забезпечувати реальну основу переговорів між підприємствами, державним сектором (особливо на місцевому та регіональному рівнях керівництва) і недержавними установами. Такий діалог має привести до покращення якості загальнонаціональної, регіональної політики та державної діяльності.

Стимулом поширення кластерів у індустріально розвинених країнах протягом останніх років стало обмеження потенціалу великих інтегрованих підприємств на динамічних глобальних ринках. Кластерні стратегії широко використовуються в більшості європейських країн. Так, у Німеччині з 1995 р. діє програма створення біотехнологічних кластерів «*Bio Regio*». У Великобританії уряд визначив райони навколо міст Единбург та Оксфорд і Південно-Східну Англію основними регіонами розміщення біотехнологічних компаній. У Норвегії уряд стимулює співпрацю між підприємствами у кластері «морське господарство». Тісна взаємодія підприємств лісопромислового кластера Фінляндії забезпечує їм конкурентні переваги перед основними торговельними конкурентами, а також позиції лідера за рівнем як дослідницької, так і технологічної кооперації [5]. Формування регіональних кластерів як вертикально інтегрованих підприємств і організацій взаємозалежних галузей, що мають, як правило, спільну науково-дослідну основу й елементи державного управління, є перспективним інструментом забезпечення розвитку природно-економічного потенціалу регіонів із мультиплікаційним ефектом в Україні. Саме кластери можуть стати найбільш ефективними засобами регіональної політики, що стимулює ендегенний розвиток регіонів на основі використання місцевих умов і ресурсів, а також конкурентних переваг. Однак сьогодні питання створення регіональних клас-

терів ще недостатньо науково розроблені, відсутні теоретико-методологічне обґрунтування, відповідні нормативно-правова та методична бази, що загострює актуальність дослідження визначеного напрямку.

Держава має не лише сприяти формуванню кластерів, але й стати учасником нової мережі підприємств, які раніше навіть не контактували між собою. Це створює нові варіанти партнерств, мобілізує ресурси малого та середнього бізнесу на зміцнення конкурентоздатності регіональної економіки та забезпечення як сталого природно-економічного потенціалу регіону, так і загальнонаціонального розвитку.

Регіональні кластери можливо класифікувати за просторовою ознакою на кілька типів, кожний із яких має специфічні риси; їх ідентифікація зумовлює особливості формування, функціонування і координації діяльності. *Макрокластери* (геоекономічні транскордонні) – сформовані шляхом розподілу інноваційно-ресурсного потенціалу певної галузі в декількох регіонах; *мезокластери* (локальні диверсифіковані) – утворені шляхом концентрації підприємств за територіальною ознакою (в межах регіону) з одночасним розвитком кількох напрямів діяльності; *мікрокластери* (муніципальні спеціалізовані) – створені шляхом об'єднання підприємств, спеціалізація яких здійснюється в межах територіальної громади, орієнтованих на кінцевого споживача з домінуванням малих і середніх підприємств сфери послуг.

У державному управлінні кластерні системи поділяються на:

- *національні інноваційні кластери*, які охоплюють стратегічні напрями розвитку держави для формування національних технологічних платформ;

- *регіональні виробничі кластери*, у фокусі яких розвиток промислових пріоритетів регіонів;

- *локальні кластери* концентруються на гармонізації районів, міст, окремих сіл та селищ [3, с. 16].

Лісові ресурси є вагомим складником національної економіки та відіграють важливу роль у природно-економічному розвитку регіонів і соціально-економічному житті суспільства, оскільки водночас є предметом та продуктом діяльності людини і джерелом матеріальних благ та послуг, виконують життєво необхідні економічні, соціальні та екологічні функції.

Передумови створення кластерів у лісовому господарстві такі: лісові ресурси є джерелом

сировини для багатьох галузей економіки; усе більші тенденції глобалізації, об'єднання капіталів заради отримання спільної вигоди не лише в Україні, але й у світі; лісові ресурси виконують різноманітні економічні, екологічні та соціальні функції; необхідність сталого ведення лісового господарства; висока лісистість західного регіону України.

Державним органам влади потрібно підтримувати пілотні кластерні проекти, створити сприятливе середовище шляхом нормативно-правового регулювання, проводити та підтримувати реформи лісового господарства, підтримувати запровадження різних форм власності на ліси, розробляти програми розвитку, стимулювати придбання природоохоронної лісогосподарської техніки, запровадити ведення лісового господарства методами наближеного до природи лісівництва, створити сприятливий інвестиційний клімат, залучати приватний сектор до виконання лісогосподарських робіт тощо [4, с. 265].

Важливу роль у створенні лісового кластера повинні відігравати громадські організації шляхом здійснення громадського контролю за станом лісових ресурсів регіону, залучення їхніх представників до кластерних об'єднань, участі у розвитку «зеленого» туризму. Крім того, громади повинні бути залучені до планування ведення лісового господарства. Так, швейцарсько-український проект розвитку лісового господарства в Закарпатті FORZA пропонує підхід дворівневого планування, що полягає в розробленні Плану розвитку громади на основі використання природних ресурсів, який повинні враховувати лісівники під час формування Плану ведення лісового господарства [1].

На початку роботи проекту громадам не було притаманно брати участь у будь-яких процесах планування управління природними ресурсами на своїй території проживання. Ані громади, ані лісівники не враховували таку можливість, внаслідок чого недостатнє спілкування й обмін інформацією призводили до зростання незадоволення та конфліктів. Законодавство щодо прав громад було нечітким, і в будь-якому разі – невідомим більшості. Існувала нагальна потреба у підвищенні обізнаності населення та розвитку потенціалу співпраці між лісівниками і селянами. Проект намагався закріпити підхід залучення багатьох сторін як у процесі планування, так і під час виконання заходів на двох пілотних територіях.

Метою вказаного було створення можливостей для покращення рівня життя місцевого населення через використання лісових ресурсів (включаючи використання потенціалу для розвитку туризму) та розвиток взаєморозуміння і співпраці з лісівниками. Проект є комплексним і спрямований на досягнення чотирьох цілей:

- закріплення в законодавчих та інституційних рамках, а також у відповідних практичних та освітніх процесах практик соціально актуального «Сталого багатофункціонального ведення лісового господарства», включно з «Дворівневим плануванням» та «Наближеним до природи лісівництвом»;

- проведення обміну рекомендаціями із кластерного аналізу і відповідними знаннями з усіма релевантними цільовими аудиторіями та часткове застосування цих рекомендацій і знань представниками рівня прийняття рішень регіону;

- уповноваження місцевих громад на активну участь у плануванні використання лісових ресурсів та в розвитку можливостей на основі сталого використання лісових ресурсів;

- консолідація досягнень проекту та інституціоналізація методів і практик проекту на всіх рівнях [9, с. 15].

Це – перший випадок застосування дворівневого підходу планування для державного управління лісовими ресурсами на Закарпатті і в тісній співпраці із зацікавленими сторонами з управлінням лісового господарства, обласного уряду, органів місцевого самоврядування громади, населення та приватного сектора. Новим тут є те, що план ведення лісового господарства буде повністю відповідати меті та цілям планування, визначеним у плані розвитку. Проект FORZA є розвитком двох тісно пов'язаних планів і співпрацею між місцевими та обласними зацікавленими сторонами, який:

- приведе до стратегічного плану, що базується на громаді, та який відображає довгострокове багатогалузеве бачення розвитку її території (рівень 1);

- передбачає розробку плану ведення лісового господарства (рівень 2), що відповідає загальним цілям місцевого розвитку;

- зміцнює взаєморозуміння та співпрацю між зацікавленими сторонами і забезпечує широке місцеве прийняття та підтримку плану;

- сприяє запровадженню плану [1].

Концепція дворівневого планування є в українському контексті викликом, оскільки це потре-

бувало розробки нових методологій та застосування нетрадиційних процедур планування. Зазначене включало тісну співпрацю з іншими секторами і залучення місцевого населення у процес планування та прийняття рішень.

Для створення кластера в лісовому господарстві підприємствам необхідно створювати галузеві об'єднання для отримання конкурентних переваг на ринку, розвивати виробництво із глибокого перероблення деревини, використання відходів, розвитку біоенергії, співпрацювати з науковими центрами для запровадження наукових здобутків у лісове господарство.

Висновки і пропозиції. Результати дослідження розв'язують важливе завдання щодо створення та функціонування регіональних кластерів для забезпечення конкурентоздатності регіональної економіки та розвитку природно-економічного потенціалу регіонів шляхом мобілізації ресурсів.

Досвід застосування кластерних моделей розвитку регіонів у різних країнах довів необхідність активної ролі у процесі кластеризації економіки державних та місцевих органів влади. Держава, в особі різних державних органів влади, здійснює всіляку підтримку кластерних угруповань, зокрема фінансову. Україна намагається досягнути економічного рівня Західної Європи й розвинених країн світу за використання стратегії європейського розвитку. Вона має незначний, але власний досвід кластеризації окремих регіонів. У майбутньому доцільно розглянути цей досвід, порівняти його з досвідом інших країн та спробувати визначити основні переваги й окреслити можливості та перспективи кластеризації вітчизняної економіки.

На особливу увагу заслуговує практика з використання ресурсів громади для допомоги і ресоціалізації непрацездатних верств населення, забезпечення їм можливостей повноцінного розвитку, досвід з організації місцевого економічного, освітнього, культурного тощо простору. Цілеспрямовані дослідження кластерів як об'єкта управління з боку регіональних або центральних органів влади показали необхідність концентрації зусиль на створенні сприятливих умов партнерства між підприємствами, насамперед на сприянні розвитку наявних галузей, випробуваних ринком.

Проведення політики кластеризації економіки необхідно здійснювати шляхом формування загальноекономічних умов руху виробничої системи до конкурентоздатного стану на засадах партнерства й співробітництва. Необхідно також чітко

усвідомлювати, що кластери є основою мережевої організації території, функціонування яких сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіонів і країни загалом, впровадженню інвестиційно-інноваційної моделі розвитку. З погляду теоретичного обґрунтування, питання побудови та функціонування територіальних кластерів в Україні, їх експлікації сьогодні є недостатньо науково дослідженими, відсутні загальнодержавна кластерна концепція та інституціоналізація кластерної ініціативи, не визначено функції та повноваження учасників кластера, повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо координації дій, не визначено інструментарій економіко-фінансово стимулювання кластерних структур.

Одним із засобів прискореного економічного розвитку як інноваційно-інвестиційного потенціалу держави загалом, так і окремих регіонів зокрема, є кластерний підхід, про ефективність якого свідчить як світова господарська практика, так і до певної міри вітчизняний досвід. Створення та супроводження діяльності інноваційно-інвестиційних кластерів на регіональному рівні має відбуватися за активної участі органів державної влади, які мають визначати інституційне середовище їх розвитку. Формування регіональних інвестиційно-інноваційних кластерів вимагає суттєвого посилення відповідного теоретико-методологічного забезпечення, адже держава повинна чітко розуміти, у якому напрямі рухатися та проводити комплексні реформи. Передусім ідеться про адміністративний та територіальний компоненти реформ, а саме врахування соціально-економічної специфіки кожного регіону.

Список використаної літератури:

1. Береза І. Підсумковий семінар Швейцарсько-Українського проекту розвитку лісового господарства в Закарпатті FORZA. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/73983-Shveitsarsko-ukrainskyi-proekt-FORZA-predstavlyv-rezultaty-semyrichnoi-roboty>.
2. Беленький П., Другов О. Регіональна політика збалансованого соціально-економічного розвитку. Регіональна економіка. 2005. № 1. С. 96–106.
3. Бизова М. Вдосконалення механізму державного управління лісового господарства (на матеріалах півдня України): автореф. дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.02. Одеса, 2010. С. 20.
4. Брилінський С., Лазор О. Актуалізація проблеми державного управління лісовим господарством України. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львів, 2007. С. 264–271.
5. Вишнякова І. Досвід становлення та розвитку кластерів в окремих країнах північної, східної і центральної Європи виробництва. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vznu/eco/2011_1/184-193.pdf.
6. Гуменюк О. Кластери як організаційна структура інноваційно-інвестиційної моделі розвитку промисловості. Актуальні проблеми економіки. 2007. № 2 (68). С. 9–19.
7. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку: монографія / за заг. ред. О. Кучеренка, І. Запатріної. Київ: ВІП, 2006.
8. Проблеми державного управління розвитком промислового потенціалу регіону / за ред. О. Поважного. Донецьк, 2009.
9. Соколенко С. Інвестиційний та інноваційний розвиток Карпатського регіону – кластер лісової та деревообробної промисловості. Діловий вісник. 2009. № 1–4. С. 14–17.

Горбик В. М. Кластеризация регионов в государственном управлении их природно-экономическим потенциалом

В статье предложен алгоритм группировки регионов по уровню природно-экономического развития, что на основе синтеза методов пространственного и динамического кластерного анализа позволяет исследовать устойчивость кластерных образований, оценить вероятность усиления неравномерности регионального развития. Рассмотрены предпосылки и значение создания кластеров для повышения эффективности использования и воспроизводства лесных ресурсов. Исследован механизм государственного управления и общественных организаций в создании лесного кластера. Определены перспективы развития кластерных форм сотрудничества как эффективного способа повышения конкурентоспособности лесопромышленного комплекса отдельного региона.

Ключевые слова: государственное управление, естественно-экономический потенциал, кластеризация, регион, развитие, лесное хозяйство.

Horbyk V. M. Clusterization of regions in the state management of their natural and economic potential

The article proposes an algorithm for grouping regions according to the level of natural and economic development, which, based on the synthesis of methods of spatial and dynamic cluster analysis, allows us to investigate the stability of cluster formations, to assess the probability of increasing the unevenness of regional development. The preconditions and importance of creating clusters for improving the efficiency of use and reproduction of forest resources are considered. The mechanism of public administration and public organizations in creating a forest cluster is considered. The prospects of development of cluster forms of cooperation, as an effective way to increase the competitiveness of the forestry complex of a separate region, are determined.

Key words: *state administration, natural and economic potential, clusterization, region, development, forestry.*